

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), I/1 (2012), 209-239

XIX. YÜZYILDA HIRVAT İLİRİZM HAREKETİ

Hakan DEMİR*

Özet

XIX. yy.'da başlayan İlirizm Hareketi, Hırvatistan'da yüzyıllar içinde oluşmuş olan Dalmaçyalı, Slavonyalı, Horvat ve Ortodoks/Sırp gibi farklı bölgesel kimlikleri İilir adı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. 1848 Devrimleri dönemine kadar İlirizm düşüncesi kültürel bir nitelik taşımakta ve Güney Slavlar arasında kültür ve dil birliğini sağlamak amacıyla idi. Hareket, 1848'de siyasi bir aşamaya geçmiş ve İilir adı altında tanımlanan insanlar adına siyasi iktidar talebinde bulunmuştur. Hareketin siyasi programı ise Habsburg Monarşisi sınırları içinde yaşayan İilirlerin (Hırvatlar, Sırp, Slovenler) kendi federe devletlerine sahip olması şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışmada İlirizm Hareketi'nin ortaya çıkışı, programı ve hedefleri anlatılmış ve kullanılan kaynaklardaki tarihsel bilgilerin yorumlanmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hırvatistan, Milliyetçilik, Slavcılık, İlirizm

---

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD.

Croatian Illyrian Movement in the XIXth Century

Abstract

Illyrian Movement which began in the XIXth century, aims to combine different regional identities such as Dalmatian, Slavonian, Chorvat, Orthodox/Serbian which formed over the centuries under the name of Illyrian in Croatia. Until the Revolutions period of 1848, Illyrian Idea had a cultural character and its goal was to provide cultural and linguistic unity of South Slavs. In 1848, the Movement acquired a political character and it requested political power on behalf of Illyrian people. The political program of the movement was to obtain a federal unit in the name of Illyrian people (Croats, Serbs, Slovenes) who live within the border Habsburg Monarchy. In this study, the program and the goals of Illyrian Movement were explained and also historical information which obtained from written sources are interpreted.

Keywords: Croatia, Nationalism, Slavism, Illyrianism.

Giriş

XIX. yy.'da Hırvatistan'da ortaya çıkan İlizizm Hareketi, farklı bölgesel kimlikleri İtir adı altında birleştirmeyi amaçlayan bir harekettir. Hırvat dil bilimci ve politikacı Ljudevit Gaj (1809-1872) tarafından başlatılan İlizizm Hareketi, Hırvatistan'daki bölgesel kimlikleri İtir adı altında birleştirebilmek için dil alanında yapılan çalışmalar yoluyla kültürel bir hareket olarak başladı. Hareket, daha sonra 1848 devrimleri döneminde kültürel aşamadan siyasal aşamaya geçti. Hırvat İlizizm Hareketi'ni inceleyen bu çalışmada Hırvat uluslaşma sürecinde İlizizmin yeri ve önemine değinilecektir. Milletlerin uluslaşma süreçleri karmaşık süreçlerdir ve istenen hedeflere ulaşılması için çoğu zaman bu süreçlerin yeniden şekillendirilmeleri gerekmiştir. Bu bağlamda İlizizm Hareketi'ne yön veren Ljudevit Gaj da kafasındaki ideali karşısına çıkan gerçek olgular nedeniyle gerçekleştiremeyeceğini anladığında düşüncesini değiştirmek zorunda kalmış ve ona yeni bir biçim vermiştir. İlizizm Hareketi'nin ne olduğu ve nasıl geliştiği sorularına bu makalede yanıt aranırken, İlizizm Hareketi'nin belli bir noktada neden ve hangi gerekçelerle yeniden şekillendirildiğine de değinilecektir.

İlirizm Hareketi'ni inceleyen çalışmaların en önemlilerinden birisi Hırvat tarihçi Jaroslav Šidak tarafından yazılmıştır. Šidak'ın “*Studije iz Hrvatske Povijesti 19. Stoljeća*” (XIX.yy. Hırvatistan Tarihi Çalışmaları) başlıklı çalışması İlirizm Hareketi'nin ortaya çıktığı dönemin toplumsal ve siyasal koşullarını detaylı bir biçimde incelemektedir. İlirizm Hareketi üzerine Elinor Murray Despalatović'in “*Ljudevit Gaj and Illyrian Movement*” (Ljudevit Gaj ve İlir Hareketi) başlıklı kitabı ise bu konuda İngilizce yazılmış önemli çalışmalardan biridir. Bu makalede her iki çalışmadan da yararlanılmıştır. İlirizm Hareketi üzerine Türkçe yazılmış doğrudan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Makale yazılırken konuyla ilgili ikinci el Hırvatça literatürden yararlanılmıştır. Bunun önemli nedeni kullanılan Hırvatça literatürün kapsamlı ve orijinal belgelere dayanarak hazırlanmış olduğunun görülmesi ve bu literatürün makale yazarına kendi yorumunu sunma imkanı vermesidir. Diğer taraftan bu makalenin Hırvat İlirizm Hareketi üzerine bundan sonra Türkçe yapılacak orijinal çalışmalar için bir başlangıç olması da ümit edilmektedir.

XIX. yy.'da Habsburg İmparatorluğu tarafından yönetilen Hırvatistan, siyasal olarak parçalanmış bir durumdaydı. Coğrafi konum itibariyle Orta Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz'in kesişme noktasında bulunan Hırvatistan'da bugün bildiğimiz anlamda bir Hırvat kimliği XIX.yy.'da henüz oluşmamıştı. Bu dönemde Horvat, Slavonyalı, Dalmaçyalı, Ortodoks/Sırp gibi yüzyıllar içinde oluşmuş olan bölgesel kimlikler etkindi. XIX.yy.'da İlirizm düşüncesinin ortaya çıktığı dönemde ayrıca Kroatizm düşüncesi de oluşmuştu. Kroatizm, Hırvatistan'ın ortaçağda kurulan devletine atıfta bulunan ve Hırvat soyluların bu devletin temsilcisi olduklarını kabul eden bir düşüneydi. Kroatizm düşüncesini kendilerini *Horvat* olarak tanımlayıp; ortaçağ döneminde kurulan devletin temsilcileri olarak gören ve Zagreb'in merkezinde yaşayan Hırvatistan soyluları benimsemişti. Kroatizm düşüncesine göre geçmişte Hırvat kralları tarafından kurulan ve Üçlü Krallık olarak adlandırılan Hırvatistan devleti Hırvatistan, Dalmaçya ve Slavonya bölgelerinden oluşuyordu. İlirizm düşüncesi; Kroatizm düşüncesine hem rakip olan hem de Kroatizm'den etkilenen bir düşüneydi. Dolayısıyla bu makalede iki düşünce arasındaki bu rakiplik ve etkileşim içinde olma durumu da gösterilecektir.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

İlizizm, Hırvatistan'daki bölgesel kimlikleri İilir adı altında birleştirmek için kültürel bir hareket olarak başlamış ve 1848 Devrimleri döneminde siyasal aşamaya doğru geçerek; Habsburg Monarşisi sınırları içinde yaşayan İilirler adına federe bir devlet talebinde bulunmuştur. Bu nedenle İilizizm Hareketi, tanımlanan bir ulusa bir devlet talep edilmesi bağlamında Hırvatistan coğrafyasında ortaya çıkan ilk modern bir milliyetçi harekettir. Makalede İilizizm Hareketi öncesinde Hırvatistan topraklarının genel tarihine değinilirken; daha sonra İilizizm Hareketi'nin programı ve 1848 Devrimleri döneminde siyasal aşamaya geçiş süreci anlatılacaktır.

1.İilizizm Hareketi Öncesinde Hırvatistan Toprakları

XIX. yy.'da Hırvat İilizizm Hareketi'ni anlayabilmek için önce Hırvatistan topraklarının tarihine kısaca bakmamız gerekiyor. Bu şekilde hareketin başladığı dönemin siyasal yapısını ve hareketin programını daha iyi anlayabiliriz.

Hırvatların ve Sırpaların; Balkan Yarımadası'na VII. yy.'da geldikleri görüşü yaygındır. IX. yy.'da Dalmaçya bölgesinde Velebit ve Cetinje şehirleri arasında Hırvat adını taşıyan bir devlet kurulduğu kabul edilmektedir. Bu devlet IX. yy.'ın başında Adriyatik'te önemli bir siyasi güç haline gelmiştir. 879 yılında Papa VIII. Ivan tarafından *princeps* (prens) olarak tanınan Branimir, Bizans ve Venediklilerle olan ilişkilerinde bağımsız hareket etme yeteneği kazanmıştır.¹ Bizans'la müttefik olan Prens Tomislav ise Bulgaristan Kralı Simeon ile mücadele etmiştir. Prens Tomislav döneminde Hırvatistan'ın sınırları Dalmaçya bölgesinden bugünkü Hırvatistan'ın kuzeyine ve Macaristan sınırı boyunca uzanan Slavonya bölgesine doğru yayılmıştır. Bu dönemde Macarlarla da mücadele edilmiştir. 925 yılında Bizans Kralı tarafından Prens Tomislav'a "Kral" unvanı verilir. En parlak dönemini Kral Petar Kreşimir IV (1058-1074) zamanında yaşayan krallık "*Regnum Croatiae et Dalmatiae*" adını taşımaya başlamıştır. Kral Zvonimir döneminde gücünü kaybetmeye başlayan devlet, Venedik'in Dalmaçya'da etkili olmaya başlamasıyla giderek zayıflamıştır.²

1 Ivan Mužić, *Hrvatska Povijest Devetoga Stoljeća*, Naklada Bošković, Split 2007, s. 197.

2 Josip Horvat, *Politička Povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb 1990, s. 14-15.

1102’de Hırvat soyluları, Macaristan Kralı Koloman’ı “*Pacta Conventa*” anlaşmasıyla Hırvatistan Kralı olarak kabul ederler. Bu hükümdarın kişiliğinde gerçekleşen birliktir. Macar Arpad hanedanı (Arpadovići) Kuzey Hırvatistan bölgesinde krallığı ve tahtı ele geçirir. Ancak 1102 tarihli anlaşmayla Arpadoviçler, Kuzey Hırvatistan’ın özerkliğini kabul etmişlerdir. Dalmaçya ise Venedik tarafından ele geçirilmiştir. Kuzey Hırvatistan’ı Slavonya ile birlikte ele geçiren Macaristan, Dalmaçya üzerinde hakimiyet kurabilmek için Venedik’le de mücadele etmiştir. Macaristan ve Venedik arasında Dalmaçya’yı ele geçirebilmek için yapılan mücadeleler devam ederken, Osmanlı fetihleri Balkanları tehdit etmeye başlamıştı. 1526 yılındaki Mohaç Savaşı’nın ardından 1527’de Macaristan ve Hırvatistan Ferdinand Habsburg’un koruyuculuğu altına girmeyi kabul ederler. 1527’de Cetinje Sabor’unda (Soylu Meclisi) Hırvat soyluları Ferdinand Habsburg’u Hırvat Kralı olarak seçmişlerdir. Osmanlı baskısı Slavonya ve Dalmaçya’nın Lika bölgelerinde etkili olmuştu. XVIII. yy.’da Osmanlıların Macaristan ve Hırvatistan’dan çekilmeye başlamaları üzerine Habsburglar Macaristan ve Hırvatistan’ı kendi kontrolleri altına almışlardır. Habsburg Monarşisi’nde İmparatoriçe Maria Theresa döneminde (1740-1780) mutlakiyetçi bir yönetim uygulanarak; Macaristan ve Hırvatistan’ın merkezi yönetime bağlanması amaçlanmıştır.³

Bu dönemde *Ban* (Vali) ve *Sabor* (Soylu Meclisi) kavramlarının ön plana çıkmaya başladığını görüyoruz. 925’te Kral Tomislav Kuzey Hırvatistan’ı ve Dalmaçya’yı birleştirip; Kral unvanını aldığı anda ülkenin kuzeyine ve güneyine birer *Ban* (Vali) atamıştı. Dolayısıyla Ban, kral adına bulunduğu bölgeyi yöneten valiydi. Daha sonra Macaristan ile birlikte Habsburg Monarşisi’ne katılan Kuzey Hırvatistan ve Güney Hırvatistan (Dalmaçya) Habsburg Kralı tarafından atanan Ban tarafından yönetilmişti. Habsburg Kralı’nın onayıyla göreve başlayabilen Ban, Zagreb’te görev yaptığı için zamanla Zagreb’in bulunduğu Kuzey Hırvatistan bölgesine Banovina Hrvatska (Ban’ın Hırvatistan’ı) denilmeye başlandı. Geçmişte Hırvat Krallarının Hırvat bölgelerini yönetsin diye atadığı Ban’ı, Habsburg Kralı atamaya başlamış ve kendi adına yönetsin diye Zagreb’e yönetici olarak göndermiştir.⁴ Habsburg Monarşisi yönetimi altında

3 Ferdo Šišić, **Povijest Hrvata - II**, Slobodna Dalmacija, Split 2004, s. 286-289.

4 Horvat, **a.g.e.**, s. 15-16.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

Banoniva Hırvatistan'ı ve Slavonya Macaristan'a, Dalmaçya ise Avusturya'ya bağlanmıştı. Habsburg Kralı'nın atadığı Zagreb'teki Ban zamanla sembolik olarak her iki bölgenin Ban'ı olarak düşünölmeye başlandı. Bu şekilde geçmişte Kral Tomislav'ın Kuzey ve Güney Hırvatistan bölgelerini birleştirerek; bir devlet kurmasına vurgu yapılmaktaydı. Hırvatistan toprakları, Avusturya ve Macaristan tarafından yönetiliyor olsa da, Ban'ın varlığı geçmişte kurulan birliğin devamını sembolize ediyordu. Zagreb'in bulunduğu bölge zamanla Hırvat soylularının da toplandığı bir bölge oldu. Hırvatistan topraklarında, Sabor (Soylu Meclisi) feodal dönemin soylu meclisi olarak VII. yy.'dan XII. yy.'a kadar varlığını sürdürdü. Soylu meclisi, Habsburg döneminde de toplanmaya devam etti; Habsurg Kralı Osmanlılarla yürütölen savaşların maliyetini ve devlet işlerinin finansmanını karşılamak amacıyla soylu meclisini toplamak ve soylu meclisiyle bazı ortak kararları almak durumunda kalıyordu. Dolayısıyla feodal dönemdeki Hırvat soyluları meclisi (Sabor) milliyetçilik döneminde Hırvat ulusunun parlamentosu olarak kabul edildi. 1867'den sonra Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adı altında siyasi olarak ikili bir yapı kazanmasından sonra Macaristan tarafından doğrudan yönetilen Banovina Hırvatistan'ı (Kuzey Hırvatistan) kendi yerel Sabor'una (Meclis) sahip oldu ve buradan Budapeşte'deki ortak parlamento'ya temsilci gönderildi. Budapeşte'deki Macaristan-Hırvatistan ortak parlamentosundan da Viyana'daki imparatorluk parlamentosuna temsilci gönderiliyordu. Avusturya'ya bağlı olan Dalmaçya bölgesi de kendi yerel Sabor'una (Meclis) sahipti ve Viyana'daki parlamento'ya direkt temsilci gönderebilmekteydi. Monarşide Avusturya'ya bağlı Çek ve Sloven bölgelerinden de Viyana'ya temsilci gönderiliyordu.⁵

XIX. yy.'a gelindiğinde Hırvatistan; Habsburg Monarşisi yönetimi altında siyasi olarak parçalanmıştı. Zagreb'in merkezi olduğu *Banovina Hrvatska* (Kuzey Hırvatistan) bölgesi Macaristan'a bağlıydı ve Macaristan sınırları boyunca uzanan Slavonya bölgesiyle birlikte Budapeşte tarafından yönetilmekteydi.⁶

5 Horvat, **a.g.e.**, s. 16.

6 Robin Okey, **The Habsburg Monarchy, c. 1765-1918: From Enlightenment to Eclipse**, London 2001, s. 125-148.

Banovina Hırvatistan'ında kaykavca lehçesi⁷ konuşulmaktaydı. Bölgede Hırvat kimliği baskındı. Burada yaşayan Hırvat soylularının geçmişte kurulan Hırvat devletinin temsilcisi oldukları düşünülmekteydi. Bu düşünceye göre; geçmişte Hırvat krallarının kurduğu bir krallık olan Üçlü Krallığın (Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya) başındaki yöneticiler önce 1102'de Macaristan Kralı ile anlaşma yaparak Macaristan yönetimine, ardından da 1527'de Habsburg Kralı ile anlaşma imzalayarak Habsburgların koruyuculuğu ve yönetimi altına girmişlerdi. Hırvatistan'ın sözleşme yoluyla gönüllü olarak bu devletlere katıldığı ve Hırvat devlet geleneğinin hiçbir zaman yitirilmediği düşüncesi Hırvat siyasi tarihinde zamanla oluşturulmuş ve sürekli canlı tutulmuştur. Bugünkü Hırvat adının, XIX. yy.'da "*Horvat*" anlamına geldiğini ve o dönemdeki Horvat adının da Banovina Hırvatistan'ına özgü bölgesel kimliklerden biri olduğunu bilmek gerekiyor.

Geçmişteki Üçlü Krallık, XIX. yy.'da artık birbirinden siyasi olarak ayrılmış olan Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya bölgelerinden oluşmaktaydı. Bu bölgelerin dışında ayrıca Osmanlı akınlarına karşı koyabilmek amacıyla Avusturya yönetimi tarafından askeri bir bölge şeklinde organize edilen ve Balkanlarda Osmanlı Devleti ve Habsburg Monarşisi arasındaki sınırı oluşturan Vojna Krajina bölgesi de bulunmaktaydı. Vojna Krajina bölgesi askeri bir biçimde örgütlenmiş ve uzun bir süre monarşiye asker sağlayan bir yer olmuştu. Askeri bölgede yaşayan köylüler geleneksel yaşantılarını uzun yıllar boyunca değiştirmeden sürdürmüşlerdi. Bu bölgedeki köylüler ağırlıklı olarak Osmanlıların ilerlemesiyle Balkanlardan kuzeye doğru kaçmak zorunda kalan Ortodoks/Sırp köylülerdi. XIX. yy.'da Osmanlı tehdidinin sona erdiğini düşünen Viyana yönetimi, Vojna Krajina askeri bölgesini lağvederek, bölgenin yönetimini 1881'de Banovina Hırvatistan'ına devretti. Osmanlı fetihleri sonucunda Balkanlardan kaçmak zorunda kalan Ortodokslar/Sırp'lar bu şekilde bir

---

7 Josip Lisac, **Hrvatski Govori Filolozi Pesci**, Matica Hrvatska, Zagreb 1999, s. 9. Hırvat dilinin üç lehçesi bulunmaktadır. Bunlar kaykavca, stokavca ve cakavca lehçeleridir. Kaykavca ve cakavca lehçeleri Hırvatistan'da konuşulurken, stokavca lehçesini Hırvatlarla birlikte Sırp'lar, Karadağlılar ve Boşnaklar konuşur. Stokavca, Hırvatların çoğunluğunun konuştuğu lehçedir. Üç lehçe de aynı dil sisteminin içinde yer almaktadır.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlerizm Hareketi

zamanların Üçlü Krallığına yerleşmeye başlamışlardı. Jaroslav Šidak'a göre Osmanlıların etkili olduğu XVI. ve XVII. yy.'da Hırvatistan topraklarının etnik yapısı büyük bir değişime uğradı. Šidak'ın verdiği bilgilere göre 1880 yılında Banovina Hırvatistan'ında konuşulan dile göre yapılan ilk sayımda; Banovina Hırvatistan'ı ve Slavonya'da yaşayan Ortodoksların/Sırpların oranı ¼ iken, Dalmaçya'da bu oran % 10 civarındaydı. 1880'de % 64.18 olan Hırvatların oranı 1910 yılında % 62.5'e düşmüştür. Hırvatistan topraklarında yaşayan Hırvatların oranının 1910 yılındaki sayımda düşüş göstermesinin en önemli nedeni Almanların ve Macarların Hırvatistan topraklarına gerçekleştirdikleri kitlesel göçlerdir. Hırvatistan'da ilk Alman kolonizasyonu 1770 yılında başlamıştır. Almanlar özellikle Osijek, Varaždin, Požega gibi şehirlere yerleşmişlerdir. 1840 yılında Hırvatistan'da yaşayan Almanların oranı % 0.28 iken, bu oran 1900 yılında % 5.6'ya çıkmıştır. Slavonya bölgesinde de Macarların oranı sürekli artmış ve 1910'da % 4.1'e kadar yükselmiştir. Hırvatistan'a Alman ve Macar göçleri yanında Çek ve Slovak göçleri de gerçekleşmiştir. Ancak Çek ve Slovak göçleri Alman ve Macar göçleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşük bir düzeyde kalmıştı.⁸

Balkanlardan kaçan Ortodoksların Sırplaştırılmasında, Habsburg Monarşisi yönetimi altında otonomiye sahip olan Sırp Ortodoks Kilisesi'nin önemli bir rolü olmuştur. 1686-1690 yılları arasında Kosova'daki Peć Patrikliği bölgesinden Vojna Krajina'ya doğru göçler yaşanmıştır. Patrik III. Arsenije Crnojević, Vojna Krajina bölgesinde kilisenin Osmanlı yönetimi altında sahip olduğu otonomiye sahip olabilmesi için çalıştı.⁹ Vojna Krajina'nın Osmanlılara karşı sürdürülen savaşta sahip olduğu stratejik önemin üzerinde duran Patrik Crnojević bu şekilde kilisenin otonomiye sahip olmasını Habsburgların gözünde meşrulaştırmak istiyordu. 1690 yılında Habsburg İmparatoru I. Leopold, Ortodoks kilisesine özerklik tanımış ve Ortodoks Patriğini kilisenin başı

8 Jaroslav Šidak "Hrvatsko Pitanje u Habsburškoj Monarhiji", **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb 1973, s. 4-5.

9 Natalija Rumenjak, "Srpska Pravoslavna Crkva i Srbi u Bansknoj Hrvatskoj Potkraj 19. Stoljeća: Protopografska Perspektiva", **Dijalog Povjesničara - Istoričara 4**, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb 2001, s. 413-416.

olarak ilan etmiştir. Tanınan bu ayrıcalık, Habsburg Monarşisi sınırları içinde bulunan Karlovac Metropolitliği'ne sadece dini anlamda değil aynı zamanda siyasi anlamda da bir otonomi sağlamıştı. Karlovac Metropolitliği, Macaristan ve Banovina Hırvatistan'ındaki Ortodoksları birleştiren bir kurum oldu. XVII. yy.'dan itibaren Habsburglar ile Osmanlılar arasındaki sınırlar sabitlenip, Viyana'da modern bir devletin oluşumu başladığında feodal dönemde Ortodoks Kilisesi'ne verilmiş olan ayrıcalıklar da kaldırıldı. Özellikle İmparatoriçe Maria Theresa döneminde (1740-1780) Ortodokslara karşı tutumda değişme yaşanmıştır. Bu değişimin en önemli nedeni bu dönemde devletin modernleştirilmesi ve merkezi bir idari yapının kurulma sürecinin başlamış olmasıydı. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin sahip olduğu otonominin kaldırılmasıyla Habsburg devletinin bu dini kurum üzerindeki etkisinin artırılması amaçlanmıştı. Osmanlı fetihleri sonucunda kendi soylu sınıfından yoksun kalan Sırp köylü toplumunun geleneksel birliğini koruyabilmesinde Sırp Ortodoks Kilisesi önemli bir rol oynamıştır. Ortodoks Kilisesi, Sırp adının din ile birleştirmesinde ve dolayısıyla Ortodoksların Sırplaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁰

Banovina Hırvatistan'ı ve Slavonya dışında Üçlü Krallık'a dahil olduğu düşünülen Dalmaçya ise yüzyıllarca Venedik Cumhuriyeti tarafından yönetildi. Venedik Cumhuriyeti'nin 1797'de yıkılmasından sonra Dalmaçya'nın yönetimi, Lombardiya bölgesinin Fransızlara verilmesi karşılığında, Viyana'ya bırakılmıştı. Ancak İmparator Napolyon, Rusya'ya karşı yapacağı seferde Dalmaçya'nın stratejik bir öneme sahip olduğunu düşündüğünden Dalmaçya'ya sahip olmak istiyordu. Rusya'ya Dalmaçya ve Osmanlı toprakları üzerinden daha kolay ulaşabileceğini düşünen Napolyon 1805'te Dalmaçya'yı Habsburgların elinden aldı. 1805-1813 yılları arasında Fransızların "*İlirya Bölgesi*" adı altında yönettikleri bölgede toplumsal alanda reformlar yapıldı. 1813 yılında Habsburglar, Dalmaçya'yı Fransa'dan geri aldılar. 1815 Viyana Kongresi sonrasında Dalmaçya bölgesi Habsburgların yönetimine bırakıldı.¹¹ Böylece Banovina Hırvatistan'ı, Slavonya ve Dalmaçya bölgeleri XIX. yy.'ın başında Habsburg Monarşisi yönetimi altında bir araya gelmiş oldular. Habsburg Mo-

10 Rumenjak, a.g.e. s. 416-420.

11 Ivo Goldstein, *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb 2003, s. 154-156.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

naşisi, 1867 yılında Avusturya ve Macaristan arasında imzalanan anlaşmanın ardından, Avusturya ve Macaristan olarak ikili bir yapı kazanınca Banovina Hırvatistan'ı ve Slavonya Macaristan tarafından, Dalmaçya ise yerleşimcilerinin ağırlıklı Ortodoks/Sırp olduğu Vojna Krajina bölgesiyle birlikte Avusturya tarafından yönetilmeye başlandı.¹²

XIX. yy.'da başlayan Hırvat İlizizm Hareketi'ni anlayabilmek için Hırvatistan topraklarında yüzyıllar içinde oluşmuş olan bu parçalı yapıyı ve bu yapı ile birlikte gelişen bölgesel kimlikleri göz önünde tutmak gerekmektedir. Horvat, Slavon, Dalmaçyalı ve Vojna Krajina'daki Ortodoks/Sırp kimlikleri Hırvatistan'da yüzyıllar içinde oluşmuş olan bölgesel kimliklerdi. Bu bölgesel kimliklerden biri de Kroatizm düşüncesi çerçevesinde şekillenmişti. Kroatizm düşüncesi, Hırvat politik ulusunun geçmişte yaptığı sözleşmelerden hareket ederek; Hırvat devlet geleneğinin sürekliliğini vurguluyordu. İlizizm Hareketi ve dolayısıyla İlizizm düşüncesi ise kültürel bir hareket olarak başlamış ve bölgesel ve dilsel farklılıkları ortadan kaldırmak için Ljudevit Gaj (1809-1872) tarafından oluşturulmuştu.¹³ Ljudevit Gaj tarafından başlatılan İlizizm Hareketi'nin başlangıçtaki amacı Hırvatistan topraklarındaki farklı bölgesel kimlikleri “*Hırvat*” adı altında birleştirmektir. Ancak daha sonra Gaj, bu farklı bölgesel kimlikleri İlizim adı altında birleştirmeye karar verdi ve İlizizm Hareketi'ne bu şekilde bir yön verdi.¹⁴

XIX. yy.'da İlizizm Hareketi'nin başlamasından önce XVI. ve XVIII. yy.'lar arasında İlizizm ve Hırvatlık arasında bağlantı kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlantının kökenlerini anlatabilmek için erken dönem Hırvat siyasi düşüncesinin gelişimini göstermek ve İlizizm Hareketi'nin devraldığı düşüncenin kökenlerini görmek gerekiyor. Dolayısıyla İlizizm Hareketi'nin başlangıcı olan XIX. yy.'a yeniden dönmek üzere şimdi erken dönem Hırvat siyasi düşüncesinin gelişimi anlatılacaktır.

12 Dragutin Pavličević, **Povijest Hrvatske**, Naklada P.I.P Pavičić, Zagreb 2002, s. 282-302.

13 Tihomir Cipek, “The Croats and Yugoslavism”, **Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918-1992**, (edt. Dejan Djokić), Hurst and Company, London 2003, s. 72.

14 Nikša Stančić, “Što su Sve Povjesničari Izmislili”, **Časopis za Suvremenu Povijest**, no:2-3, Zagreb 1993, s. 247-260.

1.2. Erken Dönem Hırvat Siyasal Düşüncesinin Gelişimi

1525 yılında Dalmaçya kıyılarına yakın Hvar Adası'nda Dominiken rahip Vinko Pribojević, Aziz Marko Kilisesi'nde, "*Kutsal Slavların Kökeni*" başlıklı bir konuşma yapar. Pribojević bu konuşmasında Hırvatlığı İlirlik ile birlikte değerlendirmeye başlamıştı. Ona göre Slavlar antik İlirlerin soyundan gelmekteydiler. Pribojević'in ifadesine göre İlir, İncil'deki Yafet'in oğlu Kral Tira'nın on iki mirasçısından birisiydi ve dolayısıyla Yafet Slavların da büyükbabasıydı. Slav adı kutlama anlamındaki "*Slava*" sözcüğünden geliyordu.¹⁵ Pribojević Çeh, Leh ve Rus adlı üç kardeş efsanesini kullanarak; üç kardeşin yaşanan karışıklıklar nedeniyle Dalmaçya'dan ayrılmak zorunda kaldıklarını, Tuna'nın öteki yakasına giderek karşılaştıkları halkları egemenlikleri altına aldıklarını ve isimlerini onlara kabul ettirdiklerini konuşmasında anlatmıştır. Çekler, Lehler ve Ruslar isimlerini bu üç kardeşten almışlardı. XVI. ve XVII. yy.'da Venedik yönetimi altında bulunan Dalmaçya'da Rönesans ve Hümanizmin etkisiyle edebiyatta ve sanatta önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1525'te Aziz Marko Kilisesi'nde soylulara yaptığı konuşmada Pribojević, Büyük İskender'in, Aristoteles'in ve birçok Roma İmparatoru'nun Slav olduğunu ve savaş tanrısı Mars'ın da Slavlar arasında doğduğunu belirtmiştir. Pribojević, özellikle Polonyalıları güvenmekteydi; çünkü Polonya Kralı I. Sigismund Türkleri ve Tatarları yenmişti. Rahip Juraj Križanić de (1617-1683) Slavların aynı dili konuşan tek bir ulus olduklarını vurgulamıştır. 1651'de Rusya'ya giden Križanić, Çar Aleksej Mihailović'in güvenini kazanarak; Rus diplomasisinde görev almıştı. Križanić, Rus Çarı'nın Bulgarlara, Hırvatlara ve Sırlara yardım etmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁶

Pribojević'in İlirlik/Slavlık ve Hırvatlık arasında kurduğu ilişki tarihçi Mavro Orbini'nin 1601'de yazdığı "*Slav Krallığı*" adlı çalışmasında geliştirilmiştir. Üç kardeş efsanesini yeniden ele alan Orbini; İlirlerin sıradan Slavlar

15 Tihomir Cipek, "Oblikovanje Hrvatskog Nacionalnog Identiteta. Primordijalni Identitetski Kôd u Ranoj Hrvatskoj Političkoj Misli", **Dijalog Povjesničara – Istoričara** 4, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb 2001, s. 65.

16 Ivo Banac, **Nacionalno Pitanje u Jugoslaviji**, (çev: Josip Šentija), Durieux, Zagreb 1995, s. 54- 55.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

değil, soylu Slavlar olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce, yabancı yönetimler nedeniyle ayrı düşmüş olan Banovina Hırvatistan'ı ve Dalmaçya soylularının kendilerini soylu İlirler/Slavlar olarak düşünebilmelerini sağladı. İlizm Slavlık ile özdeşleştirilirken; Hırvatlık ise İlirlik ve Slavlıkla aynılaştırılmaktadır. Hırvat demek İlir/Slav demektir.¹⁷

Pribojević ve Orbini'nin düşünceleri, Pavlo Ritter Vitezović tarafından farklı bir bakış açısıyla ele alındı. Vitezović, 1700'de yazdığı "*Oživljeloj Hrvatskoj*" adlı çalışmasında Hırvat ulusunu biçimlendiren elit ya da soylulara, bu biçimlendirmeyi oluşturabilmeleri için gerekli düşünceyi sağlamıştır. 26 Şubat 1699'da Srijemski Karlovca'da Habsburg Monarşisi ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırların belirlenebilmesi için toplanan komisyona katılan Vitezović, Romalıların İliya adını verdikleri bölgenin aslında Hırvatistan'ı oluşturduğunu ve dolayısıyla İliya bölgesinin Hırvatistan'ı kapsadığını belirtmiştir.¹⁸

Pribojević ve Orbini'nin Hırvatların aslında İlir oldukları düşüncesini tersten okuyan Vitezović, İlirlerin Hırvat oldukları düşüncesini ortaya koymuştur. İlirlerin/Slavların aslında Hırvat oldukları düşüncesinden hareketle, Hırvatistan'ın ilk yerleşimcilerinin Hırvatlar olduğu düşüncesine geçilmiştir. Vitezović'in bu tezi Konstantin Porfirogenet'in Hırvatlar'ın bu topraklara göçmen olarak geldikleri yönündeki tezine karşıt bir tezdir.¹⁹ Pribojević ve Orbini'nin Panslavizmini, Vitezović Pankroatizmi ile yer değiştirmişti. Bu düşünce daha sonra Büyük Hırvatistan düşüncesine kaynaklık edecektir. İlizm ve Kroatizm birbirlerine bağlı ve ikili bir biçimde kurulmuşlardı. Slav ya da İlir dilinin aracı olarak Hırvat dili görülürken, İlizm Hareketi döneminde J. G. Herder'in ulusu belirleyen kriterin dil olduğu yönündeki tezinin kabul edilmesi de sağlanmış oluyordu. Ulus-dil formülü Hırvat siyasi düşünce tarihinde bu şekilde oluşturulabilmiştir.²⁰ Vitezović, Hırvatistan Krallığı ya da Üçlü Krallık fikrini geliştirirken, XII. yy.'daki Trpimir, Krešimir gibi krallara atıfta bulun-

17 Cipek, **a.g.m.**, s. 66-67.

18 Cipek, **a.g.m.**, s. 67.

19 Cipek, **a.g.m.**ss. 68.

20 Cipek, **a.g.m.**, s. 68-69.

muştur. Bu kralların Hırvat olduklarını göstermek, Hırvat devlet geleneğini ve bu krallar aracılığıyla kurulan egemenliği göstermek anlamına gelmiştir. Devletin sürekliliği düşüncesinin geliştirilmiş olması bu noktada önemlidir. Bugünkü Hırvatistan Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç kısmında da bu kral-lara ve geçmişteki bağımsız Hırvat devletine atıfta bulunulur ve Hırvatların sahip olduğu devletin sürekliliği vurgulanır.²¹ Vitezović'in ideolojisiyle Hırvatistan kişiselleştirilmiş ve güçlü geçmişi vurgulanmıştır. XIX. yy.'da Hırvat milliyetçileri, Hırvat ulusal kimliğini bu düşünce aracılığıyla kurabilmişlerdir. Habsburgların yönetimi altında siyasi ve kültürel olarak parçalanmış olsa da Hırvat devlet geleneği düşüncesi Hırvatistan'ın birliğinin vurgulanabilmesini sağlamıştır.

Erken dönem Hırvat siyasi düşüncesinde Hırvatlık, Slavlık çerçevesinde tanımlanırken primordiyal koddan yararlanılmıştır.²² Mitler ve kahramanlar yoluyla Hırvat ulusunun ortak kökene sahip olduğu düşüncesi oluşturulurken; Çeh, Leh ve Rus adlı kahramanlar aracılığıyla Hırvatlığın Slavlıkla tanımlanması sağlanmıştır. Hırvatlık Slavlıkla tanımlandığında; Hırvatların Cermenlerden ve Latinlerden ayrılması da sağlanıyordu. Vinko Pribojević ve Mavro Orbini'nin yaptığı çalışmalar sonucunda kurulan Slav/İlir kimlik kodu, Pavlo Ritter Vitezović tarafından Hırvat kimlik koduna çevrilmişti. Vitezović, Hırvat ulusal kimliğinin biçimlenmesine devam edilmesi için gerekli varsayımları üretmiştir.²³

Hırvat siyasi düşüncesinin erken döneminde hem İlizizm düşüncesinin ortaya çıktığını hem de Kroatizm düşüncesinin şekillenmeye başladığını görüyoruz. Her iki ideoloji de Hırvatistan'da ulusal entegrasyonun sağlanmasında

21 <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html>
(Erişim tarihi: 10.08.2010).

22 Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul 1999, s. 75-76. Umut Özkırımlı, İlk yaklaşım olarak Türkçe'ye çevirdiği primordiyal yaklaşımın bir milliyetçilik kuramı olmadığını daha çok milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelendirmek için kullanıldığını belirtmektedir. İlkileri birleştiren nokta milletleri doğal yapılar olarak görmeleridir.

23 Cipek, **a.g.m.**, s. 69.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

etkili olmuştur. İlizizm Hareketi, Slavlık düşüncesiyle bölgesel kimlikleri ortadan kaldırmayı ve en önemlisi Üçlü Krallık sınırları içinde yaşayan Sırpı İlirlik düşüncesiyle birleştirmeyi hedeflerken, Hırvat devlet geleneği ve Hırvat politik ulusu düşüncesine dayanan Kroatizm düşüncesiyle de Avusturya ve Macaristan'a karşı siyasi mücadelesini vermeye çalışmıştır.

2. İlizizm Hareketi'nin Başlaması ve Programı

Habsburg Monarşisi'nde Viyana'dan sürdürülen Almanlaştırma politikasına karşı Hırvat soyluları kendi çıkarlarını koruyabilmek için Macar soylularıyla işbirliği yapmışlardı. Ancak Macar soylularıyla yaptıkları ittifak Hırvat soylularının siyasi ve ekonomik özerkliklerini kaybetmelerine neden oldu. 1827'de Hırvat soyluları yerel meclislerinde (Sabor) Macar dilinin okullarda seçmeli ders olarak okutulmasını kabul ettiler.²⁴ Hırvat soylularının Macarlara taviz veren politikalarına genç entelektüeller tepki göstermeye başlamışlardı. Gençlerin Macarlaştırma politikasına direnişi, Ljudevit Gaj'ın dil alanında yaptığı çalışmalarla başlamıştı. Habsburg Monarşisi'nde Maria Theresa dönemi (1740-1780) mutlakiyetçi bir dönemdir. İmparatoriçe'nin amacı Avusturya, Macar, Çek ve Hırvat topraklarını merkezi bir devletin yönetimi altında toplamaktı. Maria Theresa, Almancanın ülkede resmi dil olarak kullanılmasını istiyordu. Almanlaştırma politikasına direnen Macar ve Hırvat soylularının direnişini kırmak isteyen İmparatoriçe, onlara Viyana'da önemli mevkilerde görevler vermiştir. Habsburg-Lothringen ailesinden gelen II. Joseph (1780-1790) Macar ve Hırvat Kralı olarak taç giymiştir. Aydınlanma düşüncesinden etkilenen yeni İmparator, annesi Maria Theresa'nın başlattığı merkezileştirme çalışmalarını devam ettirdi. II. Joseph'in başlattığı reform çalışmaları, II. Leopold (1790-1792) ve I. Franz (1792-1835) dönemlerinde devam ettirildi. İmparatorluğun Başbakanı Metternich dönemi (1809-1848) devletin merkezileştirilmesi ve Almanlaştırılması çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir.²⁵ I. Franz'ın oğlu I. Ferdinand (1835-1848) döneminde Hırvatistan'da İlizizm Ha-

24 Ludwig Steindorff, **Povijest Hrvatske od Srednjeg Vijeka do Danas**, Naklada Jesenki i Turk, Zagreb 2006, s. 100.

25 Šišić, **a.g.e.**, s. 419-428.

reketi başlamıştı. Bu dönemler boyunca devam eden Viyana'nın Almanlaştırma baskısına karşı Hırvat ve Macar ittifakı kurulmuştu. Viyana politikalarına karşı Hırvatistan'ın devlet geleneği sürekli vurgulanmıştır. Ancak gelişen Macar milliyetçiliğine karşı da Hırvatistan'da İlizizm Hareketi ortaya çıkmıştır. XIX. yy.'ın ortalarına kadar Habsburg Monarşisi'nde modernleşmenin gelişiminin Viyana'dan yönlendirildiğini söyleyebiliriz. Ekonomik ve toplumsal alanda değişimler yaşanmış ve monarşide feodaller ve serfler arasındaki toprak sorunları çözülmeye başlanmıştı. Dolayısıyla İlizizm Hareketi'ni bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu noktada özellikle İlizistlerin “*Tanrı Macaristan Anayasasını, Hırvatistan Krallığını ve İliz ulusçuluğunu korusun*” sözü önemlidir. Hırvat soyluları Viyana politikalarına karşı Hırvat devlet geleneği düşüncesine vurgu yaparken, Macarlarla yapılan 1102 tarihli sözleşmeye atıfta bulunuyorlardı. İlizizm Hareketi ise Macar milliyetçiliğine karşı Hırvatların ve Sırp'ların direnişini sağlamıştır.²⁶

Graz'da felsefe, Budapeşte'de hukuk öğrenimi gören İlizizm Hareketi'nin lideri Ljudevit Gaj (1809-1872), 1830 yılında “*Kratka Osnova Horvatsko-Slovenskog Pravopisanja*” (Hırvat- Sloven Yazım Biçiminin Temeli) adlı makalesini yayınladı.²⁷ Gaj, çalışmasında Çek modeline uygun bir yazı biçimi geliştirip, özellikle č, ć, š, ž gibi yazıda zorluk çıkaran harflerin üzerinde durarak; bu zorlukları ortadan kaldıran yeni bir yazım biçimi oluşturdu. Gaj'ın yazım biçimi Hırvatlar ve Slovenler tarafından kullanıldı. Ljudevit Gaj'ın adından ötürü de bu yazı biçimine “Gajica” denildi.²⁸ Ayrıca 1830'da Josip Kušević'in “*iura municipalia*” adlı çalışması basıldı. Bu eserde Hırvatistan'ın yerel özerkliği ve devlet geleneği düşüncesi savunuldu.²⁹ 1832'de Kont Janko Drašković, Hırvat soyluları için hazırladığı ve bir tür siyasi broşür olarak kabul edilen “*Disertacija*” adlı eserini stokavca lehçesinde yayınladığında Kušević gibi Hırvat soylularını Hırvat politik ulusu olarak görmeye devam ediyordu.

26 Šišić, *a.g.e.*, s. 342-360.

27 Elinor Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement*, East European Quarterly, New York and London 1975, s. 53.

28 Pavličević, *a.g.e.*, s. 244.

29 Goldstein, *a.g.e.*, s. 163.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

Ancak Hırvatistan'ın sınırlarını Kroatizm'in yani Üçlü Krallığın sınırları dışına çıkarıyor ve Habsburg Monarşisi içinde kurulmasını istediği *Büyük İliya* düşüncesini ilan ediyordu. Eserinde stokavca lehçesini kullanan Drašković, İlizizm düşüncesine vurgu yaparken Büyük İliya'ya Hırvatistan ile birlikte Bosna Hersek ve Slovenya'yı da dahil ediyordu. Hırvatistan için ayrı bir hükümet talebinde bulunan ve resmi dil olarak stokavca lehçesinin esas alındığı Hırvatça'nın kullanılmasını isteyen Drašković, Macaristan ile devlet birliğinden vazgeçmemiştir.³⁰ Drašković'in çalışmasını İlizizm-Kroatizm düşünceleri ortasında kalmış bir eser olarak görebiliriz. Onun eserinde İlirler adına talep edilen siyasi bir iktidar düşüncesi henüz yoktur. Macaristan ile bağın Kroatizm düşüncesi temelinde sürdürülmesi gerektiğini belirtmesi ve Hırvatistan için sadece bir hükümet talebiyle yetinmesi Kroatizm düşüncesinin de egemen bir siyasi iktidara sahip olma talebi içermediğini göstermektedir. Kroatizm düşüncesi Hırvatistan'a, Avusturya ve Macaristan'a karşı sahip olduğu yerel hakları hatırlatma ve bu çerçevede mücadele etme imkanı sağlamaktaydı. Dolayısıyla Kroatizm düşüncesini ulusçu bir düşünce olarak görmemek gerekir. Çünkü siyasi iktidarın talep edilmesi noktasında bunun henüz kimin adına yapılacağına dair bir karar verilmediğini söyleyebiliriz.

1830-1835 arası dönemde İlizizm Hareketi daha çok Kroatizm bağlamında düşünülmüştür. 1835 yılında Ljudevit Gaj, arkadaşlarıyla birlikte hareketin yayın organlarını çıkardı. Bunlardan biri "*Novine Horvatske*" diğeri haftalık edebiyat eki olan "*Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*"dır. Basılan bu yayın organlarında Banovina Hırvatistan'ındaki Hırvatların konuştuğu stokavca lehçesi kullanılmıştır.³¹

Hem Gaj'ın çalışmalarında hem de Kušević ve Drašković'in eserlerinde Hırvatlık/Horvatlık (Kroatizm) düşüncesi belirgin bir şekilde işlenmiştir; çünkü Hırvatistan'ın Hırvat adı altında birleştirilmesi hedeflenmişti. Ancak bölgesel kimliklerin var olduğunu ve stokavca lehçesinin Slavonya, Dalmaçya ve Vojna Krajina'da konuşulduğunu bilen Ljudevit Gaj, Hırvatlıktan ve kay-

30 Šidak, a.g.e., s. 10.

31 Stančić, a.g.e., s. 251.

kavcadan yola çıkan hareketinin Zagreb dışındaki bölgelerde kabul görmeyeceğini anlamıştı. Bu bölgeleri entegre edebilmesi için Hırvat adı ve kaykavca lehçesinden vazgeçmesi gerekiyordu. 1836'da Gaj bunu yaptı. Harekete İilir adını verirken stokavca lehçesini de yayınlarında kullanmaya başladı. “*Novine Horvatske*”, “*Novine İilirske*”ye dönüşürken, “*Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*” adlı haftalık edebiyat dergisi de “*Danica İilirska*”ya dönüştü. Bu şekilde Hırvatistan’ın İilirizm adı altında birleştirilmesi hedefleniyordu. Hırvat adından da böylece vazgeçilmişti.³² Çünkü Hırvat adına öncelikle Slavonlar, Dalmaçyalılar ve Vojna Krajinahılar karşı çıkacaktı. İilir adı onlar için kabul edilebilir bir isimdi. Bu noktada Hırvatistan’ı İilirizmde ve Slavlıkta arayan Pribojević’in etkisini görebilmek mümkündür.

Gaj, İilirizm ve Kroatizm ikiliği içinde önce Kroatizmden hareket etmiş daha sonra İilirizme geçerek bölgesel kimliklerin bu isim altında birleştirilmesini hedeflemişti. İilir adının kabul edilmesine ve stokavca lehçesinin kullanımına geçilmesine de ilk muhalefet Banovina Hırvatistan’ındaki Hırvat soylulardan gelmişti. Hırvat soylular, Hırvat adından ve kaykavca lehçesinden vazgeçmek niyetinde değillerdi. İilir adı onlar için kabul edilebilir değildi.³³ Bu nedenle İilirizm Hareketi’nin önderleri Hırvatistan’da entegrasyonun sağlanabilmesi için İilir adına karşı çıkan Hırvat soylularının muhalefetinin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorlardı. İilirizm Hareketi, stokavca lehçesi üzerinden ortak dil ve etnik köken üzerine vurgu yaparken, aynı zamanda İilir anlamına gelen Güney Slavlığa ve dolayısıyla Yugoslavlığa da bağlanmaktaydı. İilir adı altında Slavonlar ve Dalmaçyalılar ile birlikte Hırvatistan’da yaşayan Sırpların da birleştirilmesi hedefleniyordu.

Aynı dönemlerde Sırp dilbilimci Vuk S. Karadžić’in (1787-1864) stokavca lehçesiyle konuşan herkesi Sırp saydığını kabul eden ideolojisi, Güney Macaristan ve Vojvodina’da yaşayan Sırp entelektüeller tarafından benimsenmeye

32 Jaroslav Šidak “İilirski Pokret”, **Društveni Razvoj u Hrvatskoj od 16. do Početka 20. Stoljeća**, Sveučilišna Naklada Liber, Zagreb s. 195-196.

33 Jaroslav Šidak “Jugoslavenska Ideja u Hrvatskoj Politici do Prvog Svjetskog Rata”, **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb 1973, s. 67.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

başlamıştı. İlizm Hareketi'nin de stokavcayı ana lehçe olarak kabul etmiş olması nedeniyle, iki ideoloji arasında stokavca lehçesi konuşanlar üzerinden bir rekabetin yaşanması kaçınılmaz oldu. Karadžić, stokavca lehçesiyle konuşanları Sırp sayarken, Gaj onları İilir saymaya başlamıştı. Asıl rekabet Sırbistan sınırları dışında yaşayan Sırlar üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu durum iki ideoloji arasındaki rekabeti de artırmaktaydı. Dilbilimci Vuk Karadžić din ayrımı yapmadan stokavca lehçesiyle konuşan herkesi Sırp olarak kabul ettiğini bildiren çalışmalarını ilk kez 1836'da yayınlamaya başladı. Karadžić, stokavca lehçesiyle konuşanların zamanla kendilerine Sırp denilmesine alışacaklarını; Sırp adını kabul etmezlerse hiçbir ulus adına sahip olamayacaklarını düşünüyordu. Karadžić, kaykavca lehçesiyle konuşanları Sloven olarak kabul ederken, sadece Dalmaçya'da cakavca lehçesiyle konuşanları Hırvat sayıyordu. Karadžić'in ideolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1830 yılında içişlerinde otonomi kazanmış olan Sırbistan Prenslığı'nin dış politikasına da yön vermiştir. Osmanlı egemenliği altında bulunan Sırbistan ilk kez 1804'de Djordje Karadjordjević liderliğinde ayaklanmıştı. 1815'de Miloš Obrenović ikinci ayaklanmayı başlatmış ve Sırbistan ikinci ayaklanma sonucunda geniş bir otonomi elde etmişti. 1830'da İstanbul tarafından otonomiye sahip bir prenslik olarak tanınan Sırbistan, 1878 Berlin Kongresi sonrasında uluslararası alanda tanınan bağımsız bir devlet oldu.³⁴ 1882'de Prens Milan Obrenović, kral olarak ilan edildiğinde Sırbistan Prenslığı de Sırbistan Krallığı'na dönüştü. Sırbistan Prenslığı yöneticileri, Sırbistan'ın özerklik elde ettiği 1830'dan tam bağımsızlığını kazandığı 1878'e kadar bütün Sırların bir araya gelebileceği bir devlet kurabilmek için çalışmışlardı. Onlara göre özellikle Bosna Hersek'in Osmanlı egemenliğinden kurtarılması gerekmektedir. 1844 yılında Sırbistan İçişleri Bakanı İlija Garašanin (1812-1874) Sırları bir araya getirmeyi amaçlayan bir politika izlemiş ve bu politikasını "Načertanije" başlıklı bir programda ortaya koymuştur. Bu politika Büyük Sırbistan politikası olarak bilinmektedir. 1830'da özerklik elde etmiş olan Sırbistan Prenslığı'nin henüz kesinlik kazanmış sınırları yoktur. Sırbistan sınırları dışında yaşayan Sırların içinde buldukları devletlerin de bir gün ortadan kalkacağı

34 Georges Castellan, **Balkanların Tarihi** (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul 1995, s. 251-334.

düşünülyordu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu ve Habsburg Monarşisi'nde yaşayan Sırların Sırbistan Prenslığı tarafından bir araya getirilmeleri gerektiği düşünülyordu. Sırbistan'ın yöneticileri, bütün Sırları bir araya getirecek bir devlet düşüncesine odaklanmışlardı. Böyle bir devlet içinde kimin Sırp olacağı'nın tanımını Sırp dilbilimci Vuk Karadžić zaten vermişti.³⁵

Hrvatistan'daki İlizizm Hareketi'ne yeniden dönecek olursak; öncelikle Gaj'ın ilham aldığı Slavist çalışmaların İlizizm düşüncesini oluşturmasında nasıl etkili olduklarını göstermek gerekmektedir. Ljudevit Gaj, 1830 yılında Budapeşte'de öğrenciyken, Herder'in ulusun belirleyici özelliğinin dil olduğunu düşünen modeliyle karşılaşır.³⁶ Gaj, Panslavizm düşüncesiyle büyülenip onu Hırvatlıkla bir arada düşünürken Habsburg Monarşisi'nde yaşayan Slavlar arasında da Panslavizm etkiliydi. Monarşide Alman ve Macar yöneticilere karşı Slav entelektüeller Slavlık düşüncesini oluşturmaya başlamışlardı. Slavların kendi aralarında farklılaşmış olmalarını ise ikinci plana atmışlardı. Kültürel alanda yoğunlaşan Panslavizm düşüncesi, Habsburg Monarşisi'nde Slav kimliğinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Slavistlere göre Slavların bir zamanlar sahip oldukları birliğin yeniden kurulması öncelikle kültür ve dil alanında mümkün olabilirdi.³⁷

Slavistler Herder'den alınan dil kriteri³⁸ ile Slav dillerinin bilimsel temelde sınıflandırılmasına geçmişlerdi. Herder'in Slavların Avrupa'nın geleceğinde önemli bir rol oynayacaklarını düşünmesi Slavistler üzerinde etkili olmuştur. Herder'in fikirleri önce Çekleri ve Slovakları etkilemiş, Çekler aracılığıyla da

---

35 Jaroslav Šidak, "Hrvatski Narodni Preporod–Ideje Problemi", **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb, s. 98.

36 Despalatović, **a.g.e.**, s. 49-53.

37 Nikša Stančić, "Naš Narod Ljudevita Gaja iz 1835. Godine", **Radovi**, vol. XXIII, Zagreb 1990, s. 56.

38 Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 34. Herder, ortak bir dili konuşan insanların aynı zamanda ulusun ilk aşamasını oluşturduklarını belirtmiştir. Aynı dili konuşanların kendilerine ait bir düşünme tarzı oluşmaktadır. Ancak dille birlikte gelenek ve törenler de topluluğun kendini ifade etme türlerindedir. Bu şekilde Herder Alman romantik düşüncesi içinde yer alarak, ulusun ilk aşamasının konuşulan ortak bir dil olduğunu belirtmiş ve Herder'in bu düşüncesi ulusçu hareketleri etkilemiştir.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

Hırvatistan'da yayılmıştır. Herder; Slavları barışsever, çalışkan, alçakgönüllü, eğlenceyi ve müziği seven insanlar olarak tanımlamıştır. Slavların komşularına karşı saldırgan olmadıklarını ve bu nedenle Almanların Slavları yönetimleri altına alarak hata yaptıklarını düşünmektedir. Herder, Slavların yüzyıllardır başka ulusların egemenliği altında yaşamış olmalarına rağmen kendi dillerini, kültürlerini ve geleneklerini dolayısıyla kimliklerini korumayı başarmış olduklarını belirterek, onları bu konuda takdir etmiştir. Herder'e göre Almanlar şimdinin; Slavlar ise geleceğin ulusudurlar ve bu nedenle Avrupa'nın geleceğinde söz sahibi olacaklardır. Ona göre Avrupa ruhunu yeniden diriltecek olan Slavlardır. Herder'in Slavlar hakkındaki bu düşünceleri Slav entelektüelleri oldukça etkilemiştir.³⁹

Bahsedilen dil kriteri üzerinden düşünülecek olursa, Hırvatistan'da ulusal entegrasyon süreci üç lehçeli alanı kapsamak zorundaydı. Kaykavca, stokavca ve cakavca lehçeleri aynı dil sistemi içinde yer almaktaydılar. XIX. yy.'ın başında üç lehçenin standardize edilmesinde, biri stokavca diğeri kaykavca üzerinden giden iki standartlaştırma süreci ön plana çıkmaktaydı. Stokavca lehçesinin Hırvatistan'da en çok konuşulan lehçe olması nedeniyle, stokavca üzerinden bir standartlaştırmaya gidilmesi de zorunlu görünüyordu. Gaj'ın bu zorunluluğu gördüğü ve İlizm Hareketi'ne stokavca lehçesi üzerinden yön vermeye başladığı yukarıda anlatıldı. Kaykavca, Slovenlerin konuştuğu lehçeye yakinken, stokavca Sırların konuştuğu lehçeydi. Dolayısıyla stokavca yönündeki seçimiyle İlizm Hareketi, Sırları İlizme davet etmeye başlamıştı. Slovenlere de stokavca lehçesi için kendi lehçelerinden vazgeçmelerini öğütlemekteydi. İlizm düşüncesinde, ayrıca ortak etnik köken vurgusu yapılmaktaydı.⁴⁰

Slavistlerin Slavlar için yaptıkları sınıflandırmaları inceleyen Ljudevit Gaj, onların Hırvat adını ve ayrıcalığını tanımadıklarını görmüştür. Slavistler, Jer-

39 Vlasta Švoger, "Recepčija Herdera u Hrvatskome narodnom Preporodu na Temelju Danice Ilirske", **Časopis za Suvremenu Povijest**, no. 3, Zagreb 1998, s. 464-469.

40 Dennison Russinow, "The Yugoslav Idea Before Yugoslavia", **Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918-1992**, (edt. Dejan Djokić), Hurst and Company, London 2003, s. 12.

nej Kopitar (1780-1844) ve Pavel Josef Šafarik (1795-1861), dil kriterini temel alarak yaptıkları sınıflandırmalarda kaykavca lehçesiyle konuşan Hırvatları Sloven, stokavca lehçesiyle konuşanları da Sırp saymaktaydılar. Šafarik, 1826 tarihli “*Slav Dili ve Edebiyatı Tarihi*” adlı çalışmasında Hırvat adından sadece teritoryal anlamda söz etmekte ve Hırvatistan’da stokavca lehçesiyle konuşan herkesi Sırp saymaktaydı. Diğer taraftan Gaj, Slovak Rahip Jan Kollár’ın (1793-1852) Slav dayanışması düşüncesini öğrenmiş ve onun Macaristan’da yaşayan Slovakların Çeklerle birleştiklerinde varlıklarını sürdürebilecekleri görüşünden etkilenmişti. Kollár, Slavları dil kriterine göre Çekler, Polonyalılar, Ruslar ve Sırpolar olmak üzere dörde ayırırken, Güney Slavların sadece Sırp adı altında birleşmeleri gerektiğini vurgulamıştı.⁴¹ Bu noktada Slavistlerin Sırpalara destek veren düşünceleri açıkça ortadaydı. Zaten Vuk Karadžić de düşüncelerini Slavistlerden aldığı bu destekle oluşturabilmişti. Görüldüğü gibi ne Šafarik’in ne de Kollár’ın sınıflandırmaları Gaj için kabul edilebilir değildi. Gaj, Hırvat ve Güney Slav entegrasyonunu birlikte düşünebileceği bir model arayışı içindeydi. Ancak Slavistlerin çalışmalarını görmezden gelmesi de mümkün değildi. Bu nedenle önce Kroatizm ardından da İlizizm düşüncesini Slavistlerin modellerini kullanarak inşa etmeye başladı.

Gaj, 1830 tarihli “*Kratka Osnova Horvatskog-Slovenskog Pravopisanja*” adlı eserinde Kollár’ın dört yapıtlı Slav dilleri sınıflandırmasını kabul ettiğini gösterdi. Ancak Kollár’ın Güney Slavları Sırp kabul eden düşüncesini benimsemişti. 1832 yılından itibaren İlizm adını, Hırvat siyasi düşünce geleneğinden gelmesi nedeniyle, Güney Slavları birleştirebilecek bir isim olarak düşünmeye başladı. Bu nedenle Kollár’ın Sırpolarını İlizm olarak kabul etti. Šafarik’in stokavca lehçesinin Sırp dili olduğu yönündeki argümanını kabul ederken, Hırvat dilinin de bir ayrıcalığı olduğunu vurgulamaya başladı. Ayrıca, Slovenleri de Hırvat olarak kabul etti.⁴² Gaj, Hırvat dilinin ayrı bir biçimi olduğu düşüncesini oluşturabilmek için Vitezović’in düşüncelerinden yararlandı. Vitezović, XVIII. yy.’ın başında kaykavca, stokavca ve cakavca lehçelerinin, birlikte bir biçim oluşturarak bir zamanların Hırvat dilini meydana getirdiklerini belirtmişti. Bu

41 Stančić, a.g.m., s. 58.

42 Stančić, a.g.m., s. 59.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

dönemde Hırvatlığı Slavlıkla birlikte düşünen Gaj, Vitezović'in görüşlerinden yararlanarak, kaykavca lehçesini Hırvat dili olarak kullanmaya karar verdi.⁴³

Kaykavcadan vazgeçilip stokavcaya geçilmesi gerektiği yönündeki görüş ağır basınca Slovenlerin aslında Hırvat oldukları düşüncesinden de vazgeçilmişti.⁴⁴ Gaj, stokavca lehçesini kullanmaya karar verdiğinde yine Slavistlerin çalışmalarından yararlandı. İlizm düşüncesine de Slavistlerin çalışmalarını kullanarak geçebildi.

Şafarik, Slavları Sırp-Rus ve Çek-Polonyalı olarak iki ana gruba ayırmaktaydı. Gaj, Şafarik'in Sırp-Rus kolunu İilir-Rus olarak değiştirmiştir. Şafarik, Sırp adı altında; Bulgarları, Sırları, Bosnalıları, Karadağlıları, Slovenleri, Slavonları ve Dalmaçyalıları sayarken; Hırvat adını etnik-dil anlamda değil teritoryal anlamda kullanmıştır. Gaj, Danica Ilirska'da Şafarik'in yaptığı sınıflandırmayı değiştirerek, Sırp adı yerine İilir adını getirmiştir. İilir adı altında Bulgarları, Sırları, Karadağlıları, Bosnalıları, Slovenleri ve Hırvatları toplayarak, hepsini birlikte İilir olarak kabul etmiştir. Gaj'ın yaptığı Şafarik'in Sırp-Rus kolunu, İilir-Rus kolu haline getirmektir. Ancak onun yaptığı önemli bir değişiklik daha var. Şafarik, Sırp ismi altında Slavonyalıları ve Dalmaçyalıları da saymıştı. Gaj, Sırp adını İilir olarak değiştirip Hırvatları da İilir ismi altında düşünürken; Şafarik'in ayrı belirttiği Slavonyalı ve Dalmaçyalı isimlerini kaldırmış ve onları Hırvat olarak kabul etmiştir. Bu şekilde Şafarik'in Slavonları ve Dalmaçyalıları Sırp olarak saymasının önüne geçmek istiyordu. Aynı zamanda İilir düşüncesiyle de bütün Güney Slavları İilir adı altında birleştirmeyi hedefliyordu.⁴⁵

Erken dönemde yapılan çalışmalar ile Gaj'ın dil üzerinden hareket ederek yaptığı kültürel çalışmalar, Hırvatistan'da yaşayanların kim olduğunun belirlenemesi için bir temel sağlamıştı. Ljudevit Gaj, Hırvatistan'da yaşayanları İilirler olarak düşünmeye başladığında İilizm Hareketi siyasi aşamaya doğru

43 Šidak, **a.g.m.**, s. 9.

44 Marko Zajc, **Gdje Slovensko Prestaje, A Hrvatsko Počinje** (çev. Anita Peti-Stantić, Sanja Slukan, Miroslav Gradečak), Srednja Europa, Zagreb 2008, s. 49-59.

45 Stančić, **a.g.m.**, s. 69-70.

geçmeye hazır hale gelmişti. İlizizm düşüncesi, 1848 devrimleri döneminde siyasi aşamaya geçerek; İilir ulusçuluğuna dönüşmüştü. Bundan sonra İilir ulusçuluğuna geçiş sürecini inceleyeceğiz.

3. 1848'den Sonra İilir Ulusçuluğuna Geçiş

1841 yılında Hırvatistan'da İilir adına karşı çıkanlar Hırvat-Macar partisini kurdular. Parti, Macar dilinin Hırvatistan'da resmi dil olarak kullanılmasını istiyordu. Partiyi destekleyenlere Macar yanlıları anlamında *Macaroniler (Mađaroni)* denilmekteydi.⁴⁶ Macaroniler aslında İilizizm hareketine karşı çıkan Hırvat soylularıydı. Onlar, 1102'de Macaristan'a anlaşmayla bağlandıklarını belirtirken, Hırvat soyluları olarak kendilerini Macaristan ile birlikte düşünüyorlardı. Diğer taraftan İilizizm Hareketi'nin taraftarları da *İilir Partisi*'ni kurmuşlardı. İilir Partisi'nin hedefi Hırvatistan'ın yani Üçlü Krallığın birleştirilmesiydi.⁴⁷ 1843'te Viyana tarafından İilir adının kullanılması yasaklanınca, İilistler Hırvat adına dönmek yerine Narodna (Halk) adında karar kıldılar. Bu şekilde İilir Partisi, *Narodna Stranka (Halk Partisi)* adını aldı. Ilirske Novine adı altında çıkan gazeteler de Narodne Novine'ye dönüşmüş oldular.⁴⁸

Gaj'ın dil alanında yaptığı çalışmalarla Hırvatistan'da yaşayanları İilir olarak tanımlayan İilizizm düşüncesi ve Hırvat soylularının geçmişte yaptıkları gönüllü sözleşmelere dayanarak devlet sürekliliğine vurgu yapan Kroatizm düşüncesi, 1848 devrimleri döneminde kendilerini test etme fırsatı yakalamış oldular. Burada aslında şu soruyu sorarak da devam edebiliriz. 1848 döneminde neden Kroatizm yerine İilizizm siyasi bir harekete dönüştü ve İilizizm düşüncesi adına siyasi iktidar talebinde bulunuldu?

Bu noktada Hırvat devlet geleneği düşüncesinin toplum sözleşmesi kavramı açısından nasıl düşünüldüğünü ve Kroatizmin bu çerçevede ne olduğunu açıklamak gerekiyor. Yönetici ile toplum arasında iktidar ilişkisinin kuruldu-

46 Steindorf, a.g.e., s. 101-114.

47 Šidak, a.g.m., s. 70.

48 Šidak, a.g.m., s. 11.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizizm Hareketi

ğu toplum sözleşmesi, Kroatizm düşüncesinde Hırvat krallarının Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya'da (Üçlü Krallık) yaşayanlarla yaptıkları sözleşmeyi düşündürmektedir. Üçlü Krallığı birleştiren Kral Tomislav ve bu birliği XII. yy.'a kadar devam ettiren diğer krallar, Hırvat krallarıdır. Ancak Hırvat kralları ile sözleşme yapanların kim olduğu belirsizdir. Yöneticilerin ya da Hırvat krallarının sahip olduğu iktidarın kaynağı olan toplumun kim olduğu henüz belli değildir. Hırvat krallarından bahsedilmekte ama Hırvat krallarına iktidarı kullanma yetkisi veren Hırvat ulusundan bahsedilmemektedir. Çünkü bunu düşünebilecek Hırvat ulusçu hareketi henüz ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla Kroatizm düşüncesinde Hırvat ulusunun sözleşmeyle kendi adına iktidarı devrettiği düşüncesi bulunmamaktadır. Üçlü Krallık adına 1102'de Macaristan ve 1527'de Habsburglar ile gönüllü olarak sözleşme yapmış olan Hırvat kralları ya da soylularıdır. Hırvat ulusu değildir. 1848'de Kroatizm düşüncesi üzerinden siyasi iktidar talep edilmesi zor görünmektedir. Çünkü Hırvatistan'da adına iktidar talep edilebilecek bir Hırvat ulusu henüz yoktur.

İlizizm, Hırvatistan'daki farklı bölgesel kimlikleri (Horvat, Slavon, Dalmaçyalı ve Ortodoks/Sırp) İilir adı altında tanımlamaya başlamıştı. Kroatizm sahip olduğu Horvat adıyla bunu yapamazdı; çünkü diğerleri için Horvat adı kabul edilebilir değildi. Bu nedenle, İilistlerin kültürel alanda yaptıkları çalışmalar ile Hırvatistan'da yaşayanların İilir olarak tanımlanmasından sonra kimin adına siyasi iktidar talebi yapılabileceği de ortaya çıkmıştı. İilir ulusu adına bu talep 1848 devrimleri döneminde gerçekleştirilecektir.

1848 devrimleri döneminde Habsburg Monarşisi'nin yıkılma ihtimali belirlince, monarşideki Slavlar arasında, kültürel bir içeriğe sahip olan Panslavizm düşüncesinden siyasi bir hedefi olan Slav hareketine doğru bir geçiş yaşandı. Bu siyasi hareketin adı Austroslavizm'dir. Dolayısıyla bu hareketi Panslavizmden ayırmak gerekir. Austroslavizm kavramı Habsburg Monarşisi'nin federasyona dönüştürülmesi anlamına geliyordu.⁴⁹ 1846 yılında Çek edebiyatçı K. Havliëek Borovskı (1821-1856) Austroslavizmin formülasyonunu yapan

49 Lawrence D. Orton, "The Prague Slav Congress of 1848", East European Quarterly, New York 1978, s. 4-13.

kişiydi. Liberal bir Slavonofil olan Borovski, Slavların Avusturya etrafında bir araya gelmesini istiyordu. Çek tarihçi František Palacký de (1798-1876) Austroslavizm programının önemli savunucularından biriydi. Austroslavizmin temelinde P. J. Šafarik ve Jan Kollár'ın Slav dayanışmasının gerekli olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Austroslavizm, Alman asimilasyonu tehlikesine karşı Çekler tarafından düşünülmüştü. Austroslavizm programı, Güney Slavları etkileyerek, onların da monarşide kendi federe devletlerini kurmayı amaçlamalarını sağlamıştır. Austroslavistler, Austroslavizm programının monarşideki küçük ulusların var olmaya devam edebilmesi için en uygun çözümü sağladığını düşünüyorlardı. 1848 Prag Slav Kongresi'ne Hırvatistan temsilcisi olarak katılan İlirist Dragutin Kuşlan (1817-1867) kongrede monarşinin dil-etnik kriterine göre Austroslavizm programı çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Monarşide ordu, dışişleri, ticaret gibi ortak alanlarda birlik sürdürülecek ama diğer konularda federal bir düzenlemeye gidilecektir. Ancak bu şekilde federasyona dönüştürülmüş monarşi varlığını sürdürebilirdi. Hırvatistan; Slovenya ve Vojvodina ile birleşerek federasyona dönüştürülmüş Habsburg İmparatorluğu'nda ayrı bir federe birim altında yaşayabilirdi.⁵⁰ Çekler tarafından formüle edilen Austroslavizm, Çeklerin Alman asimilasyonuna karşı verdikleri siyasi bir yanıtı. Austroslavizm, Habsburg Monarşisi'nin federasyona dönüştürülmesini ve Slavların bu federasyon içinde kendi federe devletlerine sahip olmasını hedefliyordu. Habsburg Monarşisi federasyon biçiminde düzenlendiğinde küçük Slav ulusları asimile olmadan varlıklarını devam ettirebilirlerdi. Ayrıca Austroslavizm programı doğrultusunda yeniden düzenlenmiş Habsburg Monarşisi küçük ulusları Alman etkisinden de koruyabilirdi.⁵¹

Hırvatistan 1848'e kadar Macaristan'la ittifak yaparak Almanlaştırma politikasına karşı çıkmaya çalıştı. 1848'de Macar milliyetçiliği monarşiden koparak bağımsızlığını kazanmayı amaçladığında Hırvatistan'da Austroslavizm

50 Dragomir Džoić, "Austroslavizam, Federalizam, Jugoslavizam Biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Narodne Stranke", **Pravni Vjesnik**, no. 3-4, Zagreb 1999, s. 401-402.

51 Orton, **a.g.e.**, s. 4-6.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

programı benimsendi. Ban Josip Jelačić, bağımsızlığını elde etmek isteyen Macaristan'ı savaşıla yeniden Habsburg Monarşisi'ne dahil etmenin gerekli olduğunu düşünüyordu. Monarşinin dağılması Hırvatistan'ın birliğini tamamen zorlaştırabilirdi. Bu nedenle Ban Jelačić'in "*Monarşi olmasa da onu biz yeniden yaratmalıyız*" sözü anlamlıdır. Macaristan'a karşı Viyana Sarayı ile işbirliği yapan İliristler kaybeden taraf oldular. Çünkü İliristlerin desteğiyle Viyana tarafından Macar milliyetçi hareketinin bastırılmasından sonra Habsburg Monarşisi'nde kurulan yeni merkezîyetçi rejim ile birlikte 1849-1860 yılları arasında Almanlaştırma politikası uygulandı.⁵²

Avusturya ve Macaristan arasında yaşanan mücadele ortamında, Macar milliyetçiliği Macaristan'ın bağımsızlığını amaçlamıştı.⁵³ Macaristan'ın bağımsızlığını kazanması durumunda, Habsburg Monarşisi tarafından yönetilen Hırvatistan topraklarının dağılacak olması ihtimali İliristleri endişelendirmekteydi. Bu nedenle Habsburgların yönetiminde de olsa Hırvatistan'ın birliğini devam ettirmesi ya da birliğinin devam ettirildiğinin düşünülmesi İliristler için önemliydi. İliristlerin Avusturya'nın yanında yer alarak; Macar ayaklanmasını bastırmalarını bu çerçevede düşünmek gerekir. İliir ulusçuluğu, monarşinin yıkılmasını değil onun federasyona dönüştürülerek; federasyon içinde Hırvatistan'ın, Slovenya'nın ve Vojvodina Sırplarının birlikte federe bir devlete sahip olmalarını istiyordu. Bu monarşide yaşayan Slavların temel politikasıydı. Çünkü Austroslavizm çerçevesinde düzenlenmiş ve federasyona dönüştürülmüş Habsburg Monarşisi, Slav ulusların varlıklarını devam ettirmelerine yardımcı olabiliirdi. Slavların çoğunlukta olduğu federasyona dönüştürülmüş monarşide Slavlar söz sahibi olabilecek ve kendi politikalarını daha iyi sürdürebileceklerdi.⁵⁴

52 Nikša Stančić, "Hrvatska Nacija i Hrvatski Nacionalizam u 19. i 20. Stoljeću", **Vjesnik Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti**, No:1-3, Zagreb 1997, s. 85-86.

53 Pavličević, **a.g.e.**, s. 259-260.

54 Alan John Percivale Taylor, **Habsburška Monarhija (1809-1918)** (çev. Omer Lakomica), Zagreb 1990, s. 328. Taylor'a göre 1910'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda; Almanlar 12 milyon, Macarlar 10 milyon, Slavlar 23.5 milyon, Romenler 3 milyon, Diğerleri 2.5 milyon'dur.

Macar liberali Lajoř Kossuth önderliğinde Macaristan bağımsızlık hareketi 3 Mart 1848’de Viyana’ya verilen bildiriyle başladı. Viyana’nın bağımsızlık talebini kabul etmesinin ardından Macaristan 30 Mart 1848’de bağımsız bir devlet oldu. Viyana’da toplanan meclis feodal ayrıcalıkları ortadan kaldırdı. Viyana, bağımsızlığını kazanmış Macaristan’a karşı ayaklanan ve kendi bağımsızlığını isteyen Hırvatistan’ı destekliyordu. Macaristan ise bağımsızlık isteyen Hırvatistan’a karşı çıkıyordu. Avusturya, Hırvatistan ile birlikte Macar ordusunu yendi. Viyana’da olayları duyan halk ayaklandı. Daha sonra bu ayaklanma bastırıldı. İmparator Franz Joseph, daha önce verilen ödünleri tanımadığını ilan ederek parlamentoyu dağıttı. 4 Mart 1849’da tüm Avusturya İmparatorluğu’nda geçerli olmak üzere tek bir anayasa ilan etti. Macar milliyetçileri bu anayasayı kabul etmediler. Avusturya, İlistlerin yardımıyla Macar isyanını bastırınca, Macaristan yeniden Viyana egemenliğine girdi.⁵⁵

İlistler ve Vojvodina Sırları önce Macarlarla anlaşma yoluna giderek, siyasal hedeflerini gerçekleştirmek istemişlerdi. Ancak Macar liberali Lajoř Kossuth, Macaristan’da sadece Macar siyasi ulusunu tanıdığını gösterince İlistler ve Vojvodina Sırları 1848 Nisanından itibaren Macaristan’dan ayrılma isteklerinin meşru bir temele dayandığını ve Macaristan ile her türlü bağın koparılması gerektiğini düşünmeye başladılar. Macar baskısını yakından hisseden Vojvodina Sırları da Hırvatistan ile siyasi bir işbirliğin yapılması gerektiğini ve Sırp Vojvodina’sının geleceğinin böyle bir işbirliğiyle garanti altına alınabileceğini düşünüyorlardı. 1848 Haziranında İlistler monarşinin geleceği konusunda kendi konseptlerini ortaya koydular. Sabor’da kabul ettikleri 11 maddede ulus-dil kriterinden hareket ederek “*federalist biçimde düzenlenmesi gereken monarşi*” programından yana oldular. Austroslavizm programı etkisinde yapılacak düzenlemeye göre monarşide ortak işler; dışişleri, ordu, ve ticaret olacaktır. Federasyondaki federe birimlerden biri İlist federe devleti olacaktır. Monarşide tüm Güney Slavlar İlist federe devleti etrafında toplanacaktır. Kabul edilen 11 maddenin 6. maddesinde Dalmaçya’nın Üçlü Krallıkla birleşmesi isteniyordu. Ulus-dil kriterine göre kabul edilmiş önemli

55 Peter F. Sugar, **A History of Hungary**, Bloomington 1990, s. 209-234.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İlizm Hareketi

bir başka nokta da Srijem ya da Vojna Krajina bölgesinin Vojvodina Sırbistan'ına bağlanmasının kabul edilmesi idi. Hırvat devlet geleneği çerçevesinde Üçlü Krallık'ın bir parçası olarak kabul edilen Vojna Krajina, dil kriterine göre İilir federe devleti içinde Vojvodina'ya bırakılmaktaydı. Hırvatistan'ın tarihi hakları dikkate alınmadan yapılan bu talepte, İilir ulusçuluğunun tek hedefi monarşinin federasyona dönüştürülmesi ve İilir federe devletinin kurulmasıydı. Bu nedenle Hırvatlar ve Sırlar arasındaki tartışma yaratan Vojna Krajina ya da Srijem bölgesi birlik içinde Vojvodina'ya bırakılabiliyordu.

Sonuç

Herder'den etkilenerek dil ve kültür alanlarında yaptıkları çalışmalarla İiliristler önce İilir ulusunu tanımlamışlar ardından siyasal aşamada İilir ulusu adına egemenlik talebinde bulunmuşlardır. İilizm Hareketi'nin önderi Ljudevit Gaj düşüncesini oluştururken, Hırvatistan'da yüzyıllar içinde oluşmuş farklı bölgesel kimlikleri İilir adı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla önce Hırvatistan'da stokavca lehçesiyle konuşan herkesi İilir olarak kabul etmiş ve böylece İilir ulusunun tanımını vermiştir. İilizm Hareketi'nin kültürel çalışmalar yoluyla tanımlanmasından sonra 1848 devrimleri döneminde hareket siyasal bir aşamaya geçmiştir. İiliristlerin siyasal aşamadaki hedefi; Habsburg Monarşisi'nin federasyona dönüşmesi ve federasyona dönüşmüş monarşide İilirlerin kendi federe devletlerine sahip olmasıydı. Böylece İilirlerin kendi kültürel ve siyasal gelişimlerini gerçekleştirebilecekleri federe bir devlete sahip olması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Hırvat İilizm Hareketi XIX. yy.'da Hırvatistan'da ortaya çıkan ilk modern milliyetçi harekettir. İilizm, Hırvat uluslaşma sürecinin başlangıç noktasını oluşturmuş ve daha sonraki dönemlerde bu uluslaşma sürecinin farklı yönlerine evrilmesinde önemli bir temel oluşturmuştur. XIX.yy.'da Hırvatistan siyasal ve kültürel olarak parçalanmış ve zayıf bir yapıda olduğu için bu dönemde Hırvat ulusu adına bir bağımsız bir devlet istenmesi henüz zor görünüyordu. Bu nedenle İilizm Hareketi, Hırvatistan'ın bu parçalanmışlığını ortadan kaldırmak ve ileride Hırvatlar adına Hırvat devlet talep edilmesi anlamında bir Hırvat milliyetçiliğinin ortaya çıkışının alt yapısını oluşturmak bakımından önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- BANAC, Ivo. **Nacionalno Pitanje u Jugoslaviji**, (çev. Josip Šentija), Durieux, Zagreb 1995.
- CASTELLAN, Georges. **Balkanların Tarihi**, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul 1995.
- CIPEK, Tihomir. “The Croats and Yugoslavism”, **Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918-1992**, (edt. Dejan Djokić), London 2003.
- CIPEK, Tihomir. “Oblikovanje Hrvatskog Nacionalnog Identiteta. Primordijalni Identitetski Kôd u Ranoj Hrvatskoj Političkoj Misli”, **Dijalog Povjesničara - Istoričara 4**, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb 2001, s. 59-75.
- DESPALATOVIĆ, Elinor Murray. **Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement**, New York and London 1975.
- DŽOIĆ, Dragomir. “Austroslavizam, Federalizam, Jugoslavizam Biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Narodne Stranke”, **Pravni Vjesnik**, no. 3-4, Zagreb 1999, s. 401-417.
- GOLDSTEIN, Ivo. **Hrvatska Povijest**, Novi Liber, Zagreb 2003.
- HORVAT, Josip. **Politička Povijest Hrvatske**, August Cesarec, Zagreb 1990.
- LISAC, Josip. **Hrvatski Govori Filolozi Pisci**, Matica Hrvatska, Zagreb 1999.
- OKEY, Robin. **The Habsburg Monarchy, c. 1765-1918: From Enlightenment to Eclipse**, London 2001.
- ORTON, D. Lawrence. **The Prague Slav Congress of 1848**, East European Quarterly, New York 1978.
- ÖZKIRIMLI, Umut. **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul 1999.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. **Povijest Hrvatske**, Naklada P.I.P Pavičić, Zagreb 2002.

XIX. Yüzyıl'da Hırvat İllirizm Hareketi

- RUMENJAK, Natalija. "Srpska Pravoslavna Crkva i Srbi u Bansknoj Hrvatskoj Potkraj 19. Stoljeća: Protopografska Perspektiva", **Dijalog Povjesničara - Istoričara 4**, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb 2001, s. 413-431.
- RUSINOW, Dennison. "The Yugoslav Idea Before Yugoslavia", **Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918-1992**, (edt. Dejan Djokić), Hurst and Company, London 2003.
- STANČIĆ, Nikša. "»Naš Narod« Ljudevita Gaja iz 1835. Godine", **Radovi**, vol. XXIII, Zagreb 1990, s. 53-80.
- STANČIĆ, Nikša. "Što Su Sve Povjesničari Izmislili", **Časopis za Suvremenu Povijest**, no. 2-3, Zagreb 1993, s. 247-260.
- STANČIĆ, Nikša. "Hrvatska Nacija i Hrvatski Nacionalizam u 19. i 20. Stoljeću", **Vjesnik Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti**, no. 1-3, Zagreb 1997, s. 81-101.
- STEINDORFF, Ludwig. **Povijest Hrvatske od Srednjeg Vijeka do Danas**, Naklada Jesenki i Turk, Zagreb 2006.
- SUGAR, F. Peter. **A History of Hungary**, Bloomington 1990.
- ŠIDAK, Jaroslav. "Ilirski Pokret", **Društveni Razvoj u Hrvatskoj od 16. do Početka 20. Stoljeća**, Sveučilišna Naklada Liber, Zagreb 1981.
- ŠIDAK, Jaroslav. "Jugoslavenska Ideja u Hrvatskoj Politici do Prvog Svjetskog Rata", **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb 1973.
- ŠIDAK, Jaroslav. "Hrvatsko Pitanje u Habsburškoj Monarhiji", **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb 1973.
- ŠIDAK, Jaroslav. "Hrvatski Narodni Preporod – Ideje Problemi", **Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća**, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb 1973.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. **Povijest Hrvata - II**, Slobodna Dalmacija, Split 2004.

Hakan Demir

- ŠVOGER, Vlasta. “Recepcija Herdera u Hrvatskome Narodnom Preporodu na Temelju Danice Ilirske”, *Časopis za Suvremenu Povijest*, no. 3, Zagreb 1998, s. 455-478.
- TAYLOR, Percivale John Alan. **Habsburška Monarhija (1809-1918)**, (čev. Omer Lakomica), Znanje, Zagreb 1990.
- ZAJC, Marko. **Gdje Slovensko Prestaje, A Hrvatsko Počinje**, Srednja Europa, Zagreb 2008.
- <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html>